

SASHA VASILYUK

Sankarien sukua

WSOY

Suomentanut
Jaakko Kankaanpää

»Historiallista syvyyttä ja purevuutta,
joka koskettaa ihmiselon ydintä.»

THE MASTER'S REVIEW

SASHA VASILYUK

*Sankarien
sukua*

Suomentanut Jaakko Kankaanpää

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

F I L I

Kirjallisuuden vientikeskus FILI
on tukenut tämän kirjan kääntämistä.

Ensimmäinen painos

ENGLANNINKIELINEN ALKUTEOS

Your Presence Is Mandatory

© Sasha Vasilyuk, 2024

SUOMENKIELINEN LAITOS

© Jaakko Kankaanpää ja WSOY 2025

Werner Söderström Osakeyhtiö

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

ISBN 978-951-0-49593-3

PAINETTU EU:SSA

Tuoteturvallisuusasioihin liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@wsoy.fi

Isovanhemmilleni

2007

Donetsk, Ukraina

Nina katseli, kun hänen aviomiehensä Jefim kaivoi nahkasalkustaan nivaskan papereita, meni kylpyhuoneeseen ja pani oven lukkoon. Nina kuuli tulitikun raapaisun ja tunsi pian nenässään palavan vanhan paperin makean savuntuoksun.

Nina ei estänyt Jefimiä. Miksi olisi? Hänestä oli vain hyvä, että heidän huoneessaan oli siistiä. Hän oli itsekin hankkiutunut eroon tavaroistaan. Kun lapsenlapsia tai entisiä opiskelijoita tuli käymään, hän lahjoitti heille Puškinin kirjoja tai harvinaisia kiviä, joita oli kerännyt paleontologisilla tutkimusmatkoillaan eri puolilta Neuvostoliittoa. Kuolevan miehen papereita ei halunnut kukaan, joten ne voisi aivan hyvin polttaa. Jefim olisi tietysti voinut vain heittää ne pois. Silloin heidän tyttärensä Vitan ei olisi tarvinnut hermoilla, että asunnossa syttyisi tulipalo, mutta Jefimin äkillinen viehtymys dramaattisiin elkeisiin huvitti Ninaa. Ilmeisesti Jefimin elämä tuntui entistä merkittävämmältä ainakin hänen omasta mielestään.

Oli ollut raskasta seurata, miten mies, jonka kanssa Nina oli ollut naimisissa viisikymmentä vuotta, oli vähitellen kuihtunut yhä pienemmäksi, hauraammaksi ja arvaamattommaksi. Paperit poltettuaan Jefim tuntui luovuttaneen lopullisesti. Pian hän ei enää mennyt yksin edes vessaan, jäi vain istumaan keskelle huonetta muoviselle pytylle, jota oli alkanut kutsua valtaistuimekseen. Pahinta oli silloin,

kun hän kierähti sängystä lattialle ja ulvoi: »Älkää lyökö!» sääli-
tävällä äänellä, jota Nina ei ollut kuullut koskaan ennen. Onneksi
hän sattui olemaan suurin piirtein tolkuissaan voitonpäivänä, joten
lapsenlapset saattoivat onnitella häntä niin kuin asiaan kuului.
Hemmotellulle 2000-luvun sukupolvelle oli tärkeää, että se sai
kunnioittaa Jefimiä sotasankarina. Pian Jefimin vointi kuitenkin
heikkeni taas, ja kun Nina yhtenä aamuna heräsi ja tapansa mukaan
tervehti: »No niin, Fima, ylös uuteen päivään», vastausta ei kuulu-
nut. Jefimin hiljaisuus oli kuin isku vasten kasvoja.

Kaksi seuraavaa, valmistelujen täyttämää päivää Nina itki lähes
taukoamatta. Hän ei itkenyt pelkästään Jefimin vuoksi. Hän itki
myös itseään: hänen vuoronsa tulisi seuraavaksi. Kahdeksan-
kymmenen kahden vuoden ikään mennessä hän oli nähnyt niin
paljon kuolemaa, että sitä olisi varmaankin pitänyt odottaa innolla,
hemmetti sentään. Mutta kun hän puki mustan puuvillaleningin
pälleen ja lähti hyvästelemään miestä, jonka oli elämässään tunte-
nut kaikkein parhaiten, häntä vavisutti.

Kun Nina ja hänen poikansa Andrei johtivat pientä kulkuetta ohi
Donetskin hautausmaan kukkakauppiaan ja auringossa kiiltävien
muoviseppeleiden, hän pelkäsi paahteisen kvartsihiekkaisen mullan
suorakulmiota, joka odotti häntä Jefimin vieressä. Hauta oli monen
sadan kilometrin päässä hänen vanhemmistaan ja sisarestaan, jotka
lepäsivät kauniisti metsittyneellä hautausmaalla Kiovassa.

Ninan hiukset kastuivat pian hiestä mustan baskerin alla. Andrei
leyhytteli häntä Moskovasta tuodulla nenäliinalla, kun he käänty-
vät oikealle kohti hautausmaan uusimpia kortteleita. Paremmalla
silmällään Nina näki ristit, hautakivet ja niihin kaiverretut oudot
nimet, siellä täällä mustavalkoisia valokuvia, josta vainajat tuijottivat
takaisin. Hän yritti olla ajattelemta heitä tulevina naapureinaan.

Heidän hautapaikallaan nojaili kaksi kaivajaa lapioihinsa. Nina
asettui muovituolille ja muut kerääntyivät hänen ympärilleen:
Andrei, Vita miehineen, Vitan kolme lasta ja vielä muutama geologi,
Jefimin entisiä työtovereita. Ninaa suretti, että kaksi muuta lapsen-
lasta asui liian kaukana Kaliforniassa eikä Jefimin veljentytär, ainoa

elossa oleva sukulainen Šulmanin puolelta, ollut päässyt tulemaan Saksasta. Hän kuitenkin tiesi, ettei Jefim olisi siitä pahastunut. Kukkienlaskun aikaan hän mietti, että Jefim olisi varmasti lohkaissut siitä vitsin piristääkseen heitä kaikkia. Hänen hassu miehensä. Voi miten kova ikävä hänen tulisi.

Haudalla ei ollut rabbia eikä pappia, koska Jefim oli juutalaisena-kin ollut useimpien neuvostoliittolaisten tapaan ateisti. Andrei, joka oli kasvattanut jeesustyyllisen parran sen jälkeen, kun oli Ninan ja Jefimin vastustuksesta huolimatta ottanut kasteen, lausui yhtä kaikki rukouksen. Ninan mielestä Jumala ei ollut tehnyt juuri mitään hänen perheensä sen paremmin kuin kenenkään muunkaan ukrainalaisen hyväksi, mutta hän sanoi silti »Amen» ollakseen mieliksi pojalleen.

Rukouksen jälkeen Vita asetteli lukulasit nenälleen ja astui esiin lausumaan Jevtušenkon runon, jota oli rakastanut kouluajoista asti. Hänen äänensä värisi, kun hän pääsi säkeisiin »Mitä tiedämme omasta isästämme? / Tuntuu kuin kaiken – emmekä mitään.»

Kovin paljon tietämistä ei ole, Nina olisi halunnut sanoa. Mutta toisaalta Nina oli aina miettinyt omaa isäänsä: isä oli kuollut sodan aikana, äiti pian sen jälkeen, ja hän oli jäänyt kuusitoistavuotiaana orvoksi.

Nina olisi halunnut kuivata tyttärensä kyöneleet niiden putoillessa hautakivelle, juonteiselle harmaalle graniitille, jonka he olivat valinneet kunnioittaakseen Jefimin uraa geologina. Vuoden tai parin kuluttua, sitten kun maa olisi painunut, he hankkisivat yksinkertaisen mustan graniittipaaden, jossa olisivat Jefimin nimi ja syntymä- ja kuolinpäivät. Ei sepeleitä, ei »Isänmaan puolustajaa» eikä herra varjele ainakaan Neuvostoliiton tähteä niin kuin muilla veteraaneilla. Jefim oli ollut sodassa alusta loppuun, ensimmäisestä päivästä aina Berliiniin neljä vuotta myöhemmin, mutta hän oli inhonnut kaikkea veteraaneihin liittyvää. Ei ollut kirjoittanut muistiin ainuttakaan sotajuttua, vaikka Andrei ja Vita olivat kättäneet niitä vuodesta toiseen. Itsepäinen ukko.

Vitan runon jälkeen Nina nousi tuolistaan, otti kiven, jota oli puristanut oikeassa kädessään, ja laski sen Jefimin haudan pääpuoleen. Se

oli kalkkikiveä louhoksesta, jolla he olivat tavanneet yli puoli vuosisataa aiemmin.

Muistotilaisuutta varten suku ahtautui Vitan asuntoon, jonne Ninan ja Jefimin oli ollut pakko muuttaa, kun Nina oli saanut halvauksen ja Jefim oli alkanut vapista Parkinsonin taudin vuoksi. Olohuoneesta avautui näköala kaupungin yli horisontissa siintäviin kuonakasoihin asti.

Laskevan auringon värjätessä kukkatapetit oranssillaan ja ilta-tuulen viilentäessä olohuonetta he söivät blinejä, joivat kylmää marjakeittoa ja kertoivat juttuja Jefimistä.

Miten hän oli eksynyt Siperiassa, mutta ei ollut tehnyt siitä numeroa aivan kuin olisi ollut aivan luonnollista tulla päiväkausia toimeen taigalla yksin ja omin voimin. Miten hän oli Andrein ja Vitan ollessa pieniä pelastanut heidät vauhkoontuneelta tammalta, joka oli laukannut heitä kohti turpa vaahdossa. Vita muisteli, miten Jefim oli auttanut häntä, kun häntä oli kerran uhannut erottaminen yliopistosta, koska häneltä oli mennyt hukkaan kartta – niitä naurettavia neuvostoliittolaisia karttoja, jotka olivat olevinaan huippusalaisia. Jefim oli hoitanut asian juomalla pullon konjakkia Vitan professorin kanssa. Jefim oli osannut käsitellä kaikkia, jopa viranomaisia. He puhuivat toistensa päälle, juttu johti seuraavaan, ja Nina nauroi mutta mietti samalla, olisiko rakastanut Jefimiä enemmän, jos olisi tiennyt hänestä vain kaikki sellaiset tarinat.

Kun Andrei oli lentänyt takaisin Moskovaan viettämään professorin elämää ja Vita oli palannut töihin, asunnossa oli oudon hiljaista. Nina oli tottunut kuulemaan rykimistä ja huokailua Jefimin sängystä heidän pienessä huoneessaan. Aamulla herätessään hän odotti Jefimin olevan vieressään ja pienen hetken ihmetteli, oliko Jefim taas karannut, niin kuin silloin kerran, kun joku ohikulkija oli löytänyt hänet rymyämästä pensaikossa. Sitten Nina muisti ja alkoi laskea, monenko päivän kuluttua pyyheliinat voisi ottaa pois peilien päältä.

Nina selvisi neljänkymmenen päivän suruajasta saippuaoperaoiden ja äänikirjojen voimin, mutta koko ajan hän myös paloi halusta päästä siivoamaan. Ennen Jefimin poismenoä hän oli joka

toinen päivä pyyhkinyt ensi töikseen pölyt heidän huoneestaan: kirjoituspöytä, televisio, yöpöytä ja lasiovinen kirjakaappi, sen päällä Jefimin pieni messinkituoppi sotamuistona. Kahdesti viikossa hän pyysi Vita tuomaan lämmintä vettä punaisella muovisangolla, laskeutui polvilleen, koska olo oli vakaampi niin, ja pyyhki huoneen linoleumilattian miehensä vanhalla paidalla. Jefim oli saanut luvan lähteä sängystään vasta, kun kosteat viirut olivat kadonneet. Nyt Nina melkein tunsi pölyn kertyvän ympärilleen.

Lopulta, neljäntenäkymmenenä päivänä, Vita otti peilit esiin. Oli helteinen heinäkuun aamu, ja kuonakasoja peitti laventelin-sininen usva. Vitin pakatessa Jefimin vaatteita ja lakanoita kahteen suureen kassiin – toinen köyhille, toinen poltettavaksi kaupungin ulkopuolella – Nina alkoi pyyhkiä pölyjä. Saatuaan kaikki tavalliset paikat puhtaaksi hän kyyristyi Jefimin vuoteen viereen. Hän veti sen alta nahkasalkun, jota Jefim oli kantanut mukanaan 1950-luvulta lähtien.

»Nyt tästä viimein päästään eroon», hän sanoi tyttärelleen.

Hän muisti, miten he olivat muuttaneet asumaan yhteen saatuaan pieneen talon Kiovan laitamilta, ja Jefim oli tuonut mukanaan vain salkun, pienen kassillisen vaatteita ja oudon muotoisen messinkituopin – koko omaisuutensa. Jefim oli sanonut heti Ninalle, että salkussa oli hänen yksityisiä papereitaan, ja Nina oli ymmärtänyt, ettei sitä ollut lupa avata. Eikä häntä myöskään ollut kiinnostanut.

Nyt Nina pyyhki pölyä salkun nahkapinnasta ja avasi sen varmistakseen, että se oli tyhjä, ennen kuin se päätyisi toiseen Vitin alati kasvavista pinoista.

Salkun sisäpuoli lemahti viime vuosisadalta: dieseliltä, junanvauvulta, jodilta ja musteelta. Hän oli sulkemaisillaan läpän taas, kun näki yhdessä osastossa ohuen, vaaleanruskean kirjekuoren reunan. Sen Jefim oli ilmeisesti unohtanut polttaa.

Nina veti kuoren esiin. Jos he olisivat olleet jossain hänen saippuaopperassaan, kuoressa olisi ollut jotain jännittävää, kenties Jefimin kätkemiä valokuvia tai jopa rakkauskirje joltakulta Jefimiä palvoneelta naiselta. Sen sijaan Nina näki himmeän, kellastuneen

valokopion, joka oli täynnä Jefimin virheettömän siistiä käsialaa. Hän ei erottanut sanoja, mutta sivu ei näyttänyt rakkauskirjeeltä.

»Vitotška, lue sinä tämä», hän sanoi. »Siltä varalta, että se pitää säästää.»

Vita nosti lasit nenälleen ja otti kirjeen.

»Tämä on huhtikuulta 1984», Vita sanoi.

Nina muisti, että vuonna 1984 Tšernenkosta oli tullut pääsihteeri – tosin vain vuodeksi, koska hän kuoli pian ja Gorbatšov tarttui toimeen tehdäkseen lopun maasta, johon kukaan ei enää oikeasti uskonut. Nina ei olisi halunnut ajatella vuosia pääsihteerien mukaan, mutta niin neuvostoajan eläneiden muisti vain toimi.

»Mitä jos istuisit alas, mamotška», Vita sanoi ontolla äänellä.

»Tämä on osoitettu KGB:lle.»

Nina tunsi pienen nihkeän hien kihoavan iholleen.

»Mitä ihmeen tekemistä sinun isälläsi on voinut olla KGB:n kanssa?» Nina konttasi sänkynsä luokse ja kiskoi itsensä istumaan patjan reunalle pölyrätti yhä kädessä.

Vita alkoi lukea ääneen:

Valtiollisen turvallisuuden aluekomitean päällikölle,

Tämä selonteko on tarkoitettu selvitykseksi sotilasuraani koskevissa asiakirjoissa havaituista epäjohtonmukaisuuksista. Ensin minun on kuitenkin todettava, että lapseni ja lapsenlapseni rakastavat minua hyvin paljon ja että heille tuottaisi suurta henkistä tuskaa saada tietoonsa se, mitä nyt aion kertoa.

21. KESÄKUUTA 1941

Šilalė, Liettuan sosialistinen neuvostotasavalta

Vuoden lyhyin yö loi kalpeansinistä valoaan leirin ylle, kun Jefim istui nuotion ääressä ja kaapi pakista viimeisiä säilyke-
lihan rippeitä suuhunsa.

Rykmentti oli tuonut mukanaan melkoisen määrän meteliä tähän hiljaiseen Liettuan kolkkaan, kun se oli hinannut valtavia tykkējään kiukkuisten kaupunkilaisten ohi, majoittunut vanhaan latoon, pystyttänyt teltat keittiötä ja sairastupaa varten, vetänyt puhelinlinjat ja rakentanut tallin hevosille.

Saksalaiset olivat lännessä vajaan tunnin matkan päässä, eikä kukaan tiennyt, mitä seuraavaksi tapahtuisi. Stalinin viimeisten ohjeiden mukaan joukkojen oli oltava taisteluvalmiudessa, mutta toisaalta niitä oli kielletty tekemästä mitään, mikä olisi saattanut provosoida Hitleriä. Kukaan ei halunnut sotaa.

Jefim nuoli naudanrasvaa lusikastaan. Huomenna hänen ja Ivanin pitäisi liittyä jälleen muun patterin seuraan parin kilometrin päähän ja viedä mukanaan suuri oliivinvihreä kenttätykki, jolle he olivat keskenään antaneet nimeksi Uska. Hän mietti, mitkä hevoset valitsisi. Varmasti ainakin Neptunuksen, oman suosikkinsa. Iso rautias työhevonen, ori jossa oli Jefimin mielestä paljon samaa kuin hänessä itsessään: vahvat lihakset, vankat jalat, voimia tehdä raskasta työtä

monta tuntia yhteen menoon. Hän arveli, että heidät molemmat oli jalostettu peltotöihin, mutta onnekseen kumpikin oli päätenyt armeijaan.

Jefim laski tyhjän pakin pölkylle itsensä ja Ivanin väliin ja otti alumiinisen juomapullonsa. Illalliselle oli tullut olutlähetytys, koska kaksitoista divisioonan miestä juhli tänään asevelvollisuutensa päätymistä. He istuivat hänen ympärillään, joivat olutta ja puhuivat ensi viikolla koittavasta kotimatkasta.

»Kun pääsen kotiin, en enää ikinä syö säilykelihaa, se on varma», sanoi Anton Lisin, tanakka sotilas, joka siemaili keittoa lusikasta kuin olisi istunut tsaarin illallisilla. »Syön vain borssia ja stroganoffia ja suklaata.»

»Mmm, suklaata», muut nyökkäilivät.

Oluen kirpeiden kuplien kutittaessa kieltään Jefim oli mielissään siitä, ettei ollut vielä lähdössä kotiin. Hänellä oli kaksi vuotta palvelusta jäljellä, ja sitten hän voisi palata samalla tavalla kuin isoveljensä Mihail – jykeväharteisena ja itsevarmana, kiiltäviä mitaleita rinnassa. Hän ei koskaan unohtaisi, miten koko kylä oli kokoontunut ottamaan Mihailia vastaan ja äiti oli seissyt ylpeänä kuin muinaisaikojen juutalaiskuningatar.

»Suklaa on lapsille», sanoi Reguš, jonka hymy loisti kauniista kasvoista nuotiopaikan toiselta puolelta. »Minulla on ensimmäiseksi asiaa Svetotškan reisien väliin.»

»Reisille!» joku ehdotti maljaa, ja äkkiä Jefimiä harmitti vanhempien sotilaiden tapa kerskailla sellaisella, mitä hän ja Ivan eivät voineet saada.

»Älä viitsi», hän sanoi Regušille. Hän oli puheliaalla tuulella, ja nuotio lämmitti. »Kun olet ollut viikon Svetotškan kanssa, sinun tulee taas ikävä meitä.»

»Ei tarvitse Šulman olla kateellinen. Minä tykkään aina sinusta enemmän kuin muista tytöistä», Reguš sanoi. Hän nousi ja lähti Jefimiä kohti rasvainen suu supussa kuin suudelmaa varten.

Kaikki nauroivat, kun Jefim nosti Regušin maasta ja alkoi kantaa häntä piirin ympäri. Miehet paukuttivat lusikoita pakkeihin ja

huusivat: »*Gorko! Gorko!*» kuin olisivat olleet häissä. Jefim laski Regušin takaisin paikalleen ja palasi Ivanin viereen.

»Minun ei ainakaan tule ikävä tätä pelleilyä», Lisin sanoi. »Minä lähdän Moskovaan. Opiskelemaan geologiaa.»

»Millä helvetin konstilla sinä meinaat päästä pääkaupunkiin?» Reguš kysyi.

»Sisko asuu siellä, jos se niin kovin kiinnostaa», Lisin sanoi. »On töissä Keskuslennättimessä.»

»No minkä tähden sinä sitten menet lukemaan jotain geologiaa? Eikö hän saa hommattua sinulle töitä sieltä lennättimestä?»

Jefim virnisti. »Lisinillä ei ole Svetotškaa, joten kivet ovat seuraavaksi paras vaihtoehto», hän sanoi.

Sotilaat naureskelivat.

»Joku tuommoinen kuin sinä ei voi ymmärtää», Lisin sanoi heiluttaen lusikkaansa kuin tahtipuikkoa. Jefim mietti, tarkoittiko *joku tuommoinen kuin sinä* sitä samaa kuin yleensä: juutalaista. »Sinä tahdot vain tapella. Mutta Neuvostoliiton todellinen voima ei ole sotilaissa, se on luonnonvaroissa ja aivoissa, jotka osaavat käyttää niitä. Mieti vaikka sitä, että me viemme valtavia kuormia vehnää ja hiiltä Saksaan. Siinä on yksi syy, jonka takia fritzit eivät varmasti hyökkää tänne.»

Lisinin ylimielinen sävy suututti Jefimiä. Varsinainen *shvitser*, hänen veljensä sanoisivat. Harmi, ettei Ivan tuntenut sellaisia mehukkaita jiddišin ilmauksia.

»Mutta jos sota tulee, Lisinille sopii hyvin, että me panemme ranttaliksi ja saamme kaiken kunnian, kun hän tutkii kiviä jossain pölyisessä laboratoriossa», Jefim sanoi.

»Ranttaliksi panemiselle!» joku ehdotti maljaa, miehet nuotion ympärillä hihkuivat, ja Jefim tiesi voittaneensa heidät puolelleen.

Hän kohotti pulloaan, mutta samalla Ivan kuiskasi hänen korvaansa: »Paitsi että jos ne hyökkäävät, me ollaan kusessa.»

Jefim pudisti päätään. Onneksi kukaan muu ei ollut kuullut. Jos he olisivat olleet kahden, hän olisi sanonut Ivanille, että Hitler oli kyllä marssinut Pariisiin, mutta Neuvostoliitto ei ollut Ranska. Neuvostoliitto oli suurvalta. Sillä ei ollut mitään pelättävää.

Ivan oli aivan helvetin hyvä tykkimies, mutta Jefim ei voinut olla ihmettelemättä, miksi hänen piti vielä vuoden palveluksen jälkeenkin jatkuvasti morkata puna-armeijaa. He olivat tavanneet alueellisessa sotilaskomissariaatissa Kozjatynin kaupungissa, joka sijaitsi heidän kotikyliensä puolivälissä. Jefim oli ollut iloinen tultuaan viimein kutsuntaikään ja päästessään koettelemaan voimiaan sotilaana niin kuin isoveljensä – tai niin kuin isänsä, joka oli palvellut tsaarin armeijassa. Ivan oli puolestaan halunnut päästä pakoon omaa isänsä, joka oli alkanut juoda Ivanin äidin kuoltua nälänhädässä.

Jefim oli pitänyt heti Ivanin leveistä, leppoisista kasvoista, harmaiden silmien lämpimästä tuikkeesta, kun ne katselivat lähes näkymättämien vaaleiden kulmakarvojen alla. Punaisten poskiensa vuoksi Ivan näytti viattomalta, mutta hän oli jäntevä ja vahva kuin kulkukoira: pystyi lyömään takaisin tarpeen vaatiessa. Alokasaikana heidät oli vahvoina miehinä määrätty tykistöön. Käsitellessään divisioonan hevosvetoisia tykkeitä he olivat nopeasti ystäväystyneet. He olivat kertoneet vaikka mitä lapsuudestaan ja vaienneet vain nälänhädän pahimmista koettelemuksista. Jefim oli luottanut Ivaniin niin, että oli kertonut senkin, miten oli kerran synagogassa kussut housuunsa, kun palvelus oli vain venynyt venymistään. Toisin kuin muutammat muut alokkaat Ivan ei tuntunut välittävän siitä, että Jefim oli juutalainen, että Jefimin iho oli tummempi kuin muilla ja ettei hänen sukunimensä vuoorenvarmasti ollut slaavilainen. Ivan jopa loukkaantui Jefimin puolesta, kun kuuli jonkun vitsailevan jutkuista.

Koulutuksen päätyttyä Jefim pyysi Ivanin mukaansa, kun kävi jättämässä hyvästit kotiväelle ennen lähtöä palvelukseen Baltiaan. Hänen perheensä otti Ivanin vastaan kuin yhden omistaan, vaikka Ivan näyttikin valkoiselta varikselta istuessaan pöydässä koväänisten, tummatukkaisten ja ruskeasilmäisten Šulmanien keskellä. Jefimiä harmitti, että Ivan ei nähnyt Mihailia, joka asui vaimonsa ja tyttärensä kanssa Harkovassa, mutta ainakin hän sai tavata Jakovin, Naumin ja Georgin sekä heidän sisarensa Basjan, jonka pitkiä mustia hiuksia ja eloisia kulmakarvoja Ivan katseli selvästi mielellään omalta puoleltaan pöytää. Ivanin posket hehkuivat punaisina.

Äiti piti Ivanista heti aivan samalla tavalla kuin Jefim. Kun äiti kuuli, että Ivanin äiti oli kuollut ja poika oli kasvanut juopon isänsä hoivissa, hän sanoi, että olisi ilman muuta ottanut Ivanin omaksi pojakseen. Georgi, joka ei koskaan osannut pitää suutaan kiinni, sanoi siihen, että Ivanista olisi voinut tulla pikku Fimotškan paras kaveri. Naum oli veljistä lähinnä Jefimin ikäinen, mutta hänellä oli yleensä liian paljon puuhaa häntä piirittävän tyttölauman kanssa. Veljekset nauroivat, kun taas isä mutisi jiddiksi »yksi suu lisää ruokittavana». Jefim oli saanut usein kuulla samaa itsestään ja muisti taas, miksei hänen tulisi ikävä kotiin.

Heidän yksikkönsä kulkiessa Latvian ja Liettuan pikkukaupunkien halki Jefim nautti jokaisesta hetkestään armeijassa. Hän piti jopa siitä, miten ihmiset katselivat heitä pelokkaina ja sulkiivat ikkunaluukkunsa meteliltä hevosten kiskoessa valtavia neuvostoliittolaisia tykkeitä. Siinä oli voimaa. Hän ei uskonut, että hänen isästään oli koskaan tuntunut siltä. Isä ei puhunut mitään armeija-ajoistaan ja tuntui välittävän vain tallinsa hevosista ja Jumalasta. Etenkin Jumalasta. Ihan kuin rukoileminen olisi pelastanut heidän esivanhempansa pogromeilta tai ruokkinut heitä nälänhädän aikaan. Isä palvoi Stalinia samaan tapaan kuin oli ennen palvonut tsaaria: Jumalan sijaisena. Isä ei ymmärtänyt, että todellinen kaikkivaltias oli nyt kansa. Sellaiset ihmiset kuin Jefim ja Ivan ja heidän koko sukupolvensa – he rakentaisivat Neuvostoliitolle suuren tulevaisuuden, jossa ei taisteltaisi siitä, mihin Jumalaan kukakin uskoi, ja jossa kaikki olisivat tasa-arvoisia. Kirkkaamman todellisuuden, joka olisi tehty teräksestä ja nopeista autoista ja korkeista kerrostaloista. Tulevaisuuden, jonka suojeleminen oli nyt Jefimin velvollisuus täällä hänen mahtavan kotimaansa läntisellä rajalla.

Nostaessaan maljaa »ranttaliksi panemiselle» hän tavallaan jopa toivoi, että saksalaiset hyökkäisivät pian, jotta hän voisi näyttää kaikille, millainen mies oli.

Illallisen jälkeen he ajoivat kaupunkiin muutaman kilometrin päähän. Oli lauantai, ja tienvarren majatalon edustalla soitti kahden viulistin ja yhden haitaristin yhtye nurmella tanssiville ihmisille.

Liettualaiset eivät varmasti antaisi puna-armeijan sotilaiden tanssittaa tyttöjään, ja luutnantti Komarov oli sanonut: »Älkää hankkiutuko vaikeuksiin paikallisten asukkaiden kanssa. Heitä tarvitaan, jos fritzit hyökkäävät.» Niinpä Jefim seisoi Ivanin ja muiden joukossa ja tyytyi katselemaan. Täyttämään mielikuvitustaan.

Hän huomasi nurmen vastareunalla kauniin tummatukkaisen tytön, joka nojasi puuhun ja katseli tanssivia pareja kaihoisesti. Tyttö oli varmasti juutalainen: Jefim oli kuullut, että yli neljännes kaupungin asukkaista oli heikäläisiä. Tyttö nyki hartiahuivinsa kulmaa kuin valmiina heittämään sen pois heti, kun joku hakisi häntä tanssiin. Mutta kukaan ei hakenut.

Jefim päätteli, ettei juutalaiselle tytölle puhuminen voinut olla vaikeuksiin hankkiutumista, ja lähti puulle päin. Päästessään lähemmäs hän näki tytön olevan nuorempi kuin hän oli arvellut, korkeintaan kuudentoista vanha.

»Tahtoisit varmasti tanssimaan, mutta ikävä kyllä olen siinä kauhean huono», hän sanoi ja hymyili. »Karhu astui korvieni päälle, niin kuin äiti aina sanoo.»

Tyttö tuijotti häntä mitään puhumatta, kauhun aavistus ruskeissa silmissään.

»Saisimme molemmat hävetä sen takia», Jefim selitti.

Tytön posket olivat alkaneet punoittaa, ja hän sanoi jotain liettuaksi ja osoitti tanssin suuntaan. Jefim olisi halunnut lyödä itseään korvalle typeryytensä vuoksi. Eihän tyttö tietenkään puhunut venäjää. Liettua oli ollut osa Neuvostoliittoa vasta vajaan vuoden. Hän kokeili jiddiisiä, mutta ainoat sanat, jotka hän sai suustaan, olivat *tanssi* ja *en osaa*, ja sitä paitsi hän oli aika varma, että ne olivat oikeasti saksaa, jota hän oli lukenut koulussa.

Tyttö nauroi.

Hänen nimensä oli Eva. Hän puhui jiddiisiä sujuvasti, samaan tapaan kuin äiti Jefimin ollessa pieni, silloin ennen kuin sapatin viettämisestä tuli laitonta ja synagogasta tehtiin kolhoosin toimisto. Jefim ymmärsi osan hänen puheistaan ja vastasi ukrainaksi, saksaksi ja runsaalla elekielellä. Tyttö sanoi, että oli tullut isosiskonsa kanssa,

että hänen siskonsa niin piti tanssimisesta, että hän ei uskonut saksalaisten hyökkäävän – tai niin Jefim ainakin arveli. Jefim yritti sanoa jotain tytön kauniista silmistä, mutta sai aikaan vain kielten sekaotkua, jossa ei ollut mitään nokkelaa tai kohteliasta.

Yhtye aloitti kansansävelmän, ja Eva juoksi nurmelle muiden tyttöjen piiriin. He polkivat jalkaa piirin pyöriessä edestakaisin kansantanssin hitaissa kuvioissa. Jefimille tulivat mieleen kotikylän tyttöjen tanssit, Basja muiden joukossa värikkäitä nauhoja mustissa kiiltävissä hiuksissaan.

Nurmen toisella puolella hänen kaverinsa vislasivat ja hihkuivat, kun Ivan ja Reguš, molemmat hyviä tanssijoita ja hiukan päissään, alkoivat tanssia *hopakia*. Jefim ei tiennyt, mistä Ivan oli oppinut sellaista. He kyykistyivät ja alkoivat viskoa jalkojaan. Jefim huomasi liettualaisten miesten ensin mulkoilevan ja lähtevän sitten heitä kohti. Tappelu alkoi saman tien. Jefim juoksi hätiin juuri kun joku vantera liettualainen painoi Ivanin maahan. Hän yritti irrottaa heitä, mutta Ivan kiepautti miehen sivuun ja päätyi itse päälle. Jefim tarrasi ystäväänsä.

»Täytyy mennä!» Jefim huusi ja kiskoi punaisena hehkuvan Ivanin pois nurmelta. Luutnantti suuttuisi, ja lisäksi heidän oli pidettävä huolta Uskasta, puhumattakaan siitä, että heidän oli määrä nousta aamulla kello 5.00 ja lähteä matkaan kohti rajaa. Häntä harmitti, ettei hän ollut ehtinyt hyvästellä Evaa, mutta hän päätti, että yrittäisi löytää Evan ensi viikonloppuna. Jos heidät siis vielä päästettäisiin kaupunkiin.

Yöllä hän heräsi rakko täynnä, mutta jäi makaamaan yläpetilleen ja kuuntelemaan muiden kuorsausta ja huokailua siinä toivossa, että nukahtaisi taas.

Niin kaukana pohjoisessa kesäyöt olivat lyhyitä, mutta silti kylmiä. Hän oli iloinen villasukistaan. Baltian metsissä oli aivan erilaista kuin Ukrainassa, missä lämpö säilyi arolla aamuun asti. Täällä ei tarjennut nukkua paljain jaloin edes kesäpäivänseisauksen aikaan.

Jefim piti villasukistaan, koska Basja oli neulonut ne hänelle ennen kuin hän oli lähtenyt syksyllä Baltiaan. Kun hänellä oli ne jalassa,

hän ajatteli Basjaa heidän pienessä mökissään, joka tuoksui valkosipulilta, puulta ja kiehuvalta maidolta. Basja oli neulonut samanlaiset sukut Mihailille, Georgille, Jakoville ja Naumille, kun he olivat lähteneet armeijaan. Nyt Jefim pesi sukkansa kerran viikossa, aina varovasti, koska ne olivat hänelle yhteys kotiväkeen: niiden myötä ajatus kantoi täältä Liettuan syrjäkulmilta Ukrainan sydänmaille.

Hänen pitäisi kirjoittaa Basjalle Evasta ja siitä, kuinka outoa oli ollut kuulla jonkun niin nuoren puhuvan jiddiä. Basja varmaankin vastaisi jotain nenäkstä, vaikka että sellainen miniä sopsisikin äidille hyvin. Jefim muisti, kuinka pettynyt äiti oli ollut, kun Mihail oli mennyt naimisiin ukrainalaisen *shiksan* kanssa. Äiti oli pahastunut, kun miniäparka oli laittanut ruoaksi kania ymmärtämättä lainkaan, että kani oli yhtä vähän košeria kuin sianliha. Kaksi kuukautta aiemmin Basja oli kirjoittanut kotoa, että Jakov – veljessarjan älypää, joka näytti terävien poskipäidensä ja korkean itsepäisen otsansa vuoksi kaikkein eniten Jefimiltä – oli mennyt naimisiin jonkun teatterissa töissä olevan juutalaistytön kanssa. Äiti oli ollut mielissään, koska siinä oli ollut »täydellinen vaimo meidän Jakuškalle». Äidin mielestä joku Evan tapainen olisi varmasti täydellinen vaimo Jefimille.

Jefimin rakko tuntui pian halkeavan, joten hän hyppäsi alas yläpetiltä ja veti tekonahkasaappaat jalkaan pitkien kalsarien päälle. Aamun sinertävä valo kurkisteli puuseinän raoista. Alapetillä Ivan nukkui sikeästi huolimatta lähtökäskystä, oluesta ja tappelusta. Hän oli kai oppinut sulkemaan kaiken pois mielestään isänsä ryyppyputkien aikana. Ainakaan Jefimin jumalaapelkääväinen isä ei ollut viinamäen miehiä.

Ulkona aamu oli utuinen ja kellertävän harmaa. Mikään ei liikunut. Jopa pienet, tummat ja toiselta kyljeltään kultaiset pilvet näyttivät pysähtyneen vaaleansiniselle taivaalle. Puussa visersi varhainen lintu. Jefim veti sisäänsä viileää, kostea ilmaa, tunsi mäntyjen tuoksun ja ajatteli Evaa. Kuinka hyvältä olisi tuntunut suudella Evan pehmeitä huulia.

Polunvarren nuotiopaikka kyti edelleen illallisen jäljiltä. Hän muisti eilisen suunsoiton, mutta häntä ei lainkaan kaduttanut, että

hän oli pitänyt Lisiniä pilkkanaan. Lisin itse kerjasi sitä, oli aina niin olevinaan. Lisinin isä oli Venäjällä jonkin kaupungin puolue-sihteerinä, ja sen ansiosta Lisinillä muka oli oikeus luennoida heille luonnonvaroista ja aivoista. Varsinainen *shmok*. Jos tulisi sota, Lisin ei kestäisi päivääkään.

Huterassa ulkokuoneessa Jefim tähtäsi mustaan reikään ja tunsii olonsa helpottavan. Hän kuuli hyttyksen inisevän vasemmalla poskellaan. Hän läimäytti sitä, ja tuli aivan hiljaista. Hän huomasi hyttyksen jäljiltä punaisen tahrän sormissaan ja mietti, kenen verta se mahtoi olla.

Palatessaan hän kulki tallin ohi ja pysähtyi hetkeksi katsomaan Uskaa, joka näki omia sotaisia uniaan pressun alla. Hän mietti, millaista olisi ladata se ja tähdätä sillä saksalaisia. Vasta viime kuussa Stalin oli puheessaan sanonut, että tykistö oli »nykyaikaisten sodankäynnin jumala». Kun Jefim oli kuullut Stalinin sanat, hänen sydämensä oli paisunut ylpeydestä. Myös hänen isänsä ja Ivanin isän olisi pitänyt kuulla ne, mutta kummallakaan ei ollut radiota. Vaikka ei sillä olisi ollut väliä. Ukot elivät omissa maailmoissaan.

Hän taputti Uskaa, katsoi pressulle painamaansa kättä ja hymyi ajatellessaan, millainen onni häntä oli kohdannut, kun hän oli pääs-syt tykkimieheksi. Olihan panssarivaunun ampuminen sadan metrin päästä sentään paljon hienompaa kuin vaikka ihmisen ampuminen kiväärillä. Mutta jos hänen täytyisi ampua joku lähietäisyydeltä, hän tietysti tekisi niin.

Etenkin fasistit hän ampuisi.

Hän muisti yhä elokuvan, jota oli käynyt veljiensä kanssa kat-somassa vuonna 1938. *Professori Mamlock*. Se kertoi juutalaisesta lääkäristä natsi-Saksassa. Hän ei voisi eläessään unohtaa, kuinka kauhealta oli tuntunut kohtaus, jossa professori Mamlockia vietiin sairaalasta ihmisten täyttämälle kadulle valkoisessa takissa, jonka rintamukseen oli kirjoitettu *Jude*. Jos saksalaiset olivat sellaisia, hän ampusi mielellään kiväärillä ja vielä mieluummin Uskan mahtavalla putkella. Hän ei antaisi tehdä kotimaastaan sellaista maata, jossa juu-talaisia ajettiin kadulla kuin karjaa.

Yksi hevosista hirtahti tallissa hänen selkensä takana, ja hän jatkoi kiireesti matkaa. Hän ehtisi vielä hiukan nukkua ennen heräystä. Äsken livertänyt lintu oli poissa. Jefim pääsi ovelle, pysähtyi ja veti keuhkonsa täyteen aamuilmaa astuakseen ummehtuneeseen tupaan, jossa lähemmäs neljäkymmentä miestä nukkui hikisillä olkipatjoilla.

Äkkiä ovi heilahti auki ja Ivan astui ulos punaiset posket unesta turvoksissa. Hän hätkähti nähdessään Jefimin ja kysyi: »Menossa vai tulossa?»

»Tulossa.»

»Ai.» Ivan hymyili kusihäätäisen miehen kateellista hymyä ja suuntasi kohti ulkokuonetta.

Jefim veti uudelleen henkeä. Hänen jalkojaan väsytti pitkissä kalsareissa, ja hän odotti jo, että pääsisi taas makuulle, vaikka vain vähäksi aikaa. Se viimeinen olut olisi ihan totta pitänyt jättää juomatta.

Hänen selkensä takana jyrisi kuorma-auto esiin mutkasta, löi jarrut pohjaan ja pysähtyi komentoteltan eteen. Hän jäi kuuntelemaan. Kaukainen sananvaihto kuulosti kiivaalta ja kireältä. Hän ihmetteli, millaisella tiedolla saattoi olla sellainen kiire. Sitten hän näki yövahdissa olleen Smirnovin juoksevan kohti sireeniä. Smirnov veivasi kampea, ja sireeni alkoi ulvoa. Se herätti sotilaat ja hevoset ja kaikki muutkin elävät olennot, joita oli nukkunut pelloilla ja metsässä.

Jefim tempaisi oven auki. Tuvassa miehet kömpivät jo pystyyn. He kiinnittivät vöitään, vetivät saappaita jalkaan. Hän ryntäsi punkalleen hakemaan asepukeua. Ivanin peti oli tyhjä, ja hetken hän mietti, pitäisikö hänen ottaa mukaan myös Ivanin tavarat.

Kaukana jyrähti ukkonen. Hetkeksi kaikki jähmettyivät paikoilleen.

»Mikä helvetti tuo oli?» joku huusi.

»Onko tämä harjoitus?»

»Idiootti, pommeja nuo ovat!»

Miehiä alkoi virrata ulos. Jefim kiskoi *gimnastjorka*-puseroa päälleen, kun hän kuuli lähestyvää ujellusta. Se yltyi korvia särkeväksi ulinaksi.

»Suojaan!» joku huusi.

Vuonna 2007 Ukrainassa kuolee Jefim Šulman – aviomies, isä, isoisä ja sotaveteraani. Jefimin leski Nina löytää yllättäen miehensä tavaroista kirjeen KGB:lle, ja perhe joutuu muuttamaan käsitystään miehestä, jonka sankarillisesta ”pääsystä Berliinin asti” on tullut suvun lempilegenda.

Keskikesällä 1941 Jefim on puna-armeijan innokas tykkimies. Natsi-Saksan hyökätessä itään nuoresta juutalaismiehestä tulee kuitenkin hetkessä voimaton pelinappula sodan julmassa pelissä, ja koetukselle joutuu usko niin Neuvostoliittoon kuin toisiin ihmisiinkin. Sodasta selviytyminen vaatii uhrauksia, joita Jefim ei osannut kuvitellakaan – ja jotkut salaisuudet on vietävä hautaan asti.

»*Sankarien sukua on yhtä aikaa historiallinen eepos, mukaansatempaava perhesaaga ja tarkkanäköinen tutkielma moraalista, selviytymisestä, toivosta ja rakkaudesta – huikea saavutus.*»

LARA PRESCOTT, KIRJAILIJA

